

Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Bilincinin Oluşturulmasında Ailenin Rolü

Sibel ERKAL
erkalsibel@hotmail.com

Şükran ŞAFAK
ssafak@hacettepe.edu.tr

Canan YERTUTAN
cyertuta@hacettepe.edu.tr

The Role of Family in Creating Awareness of Sustainable Development and Environment

Abstract

Rapid progresses in science and technology, industrialization, population growth, urbanization and environmental problems change the social structure, as well. These changes affect also the family, which is the most important unit of the society. Family is the first place where the individual is prepared for the society and the socialization begins. Considering consumption requirement of each individual and family in the society, the role of decisions and behaviors in the matter of purchasing, using and throwing away the wastes in protecting or polluting the environment is indisputable. The purpose of efforts made in the matter of protection, development and improvement of the environment is to enable individuals to live in a healthier and more secure environment. This can be achieved just by the individual himself/herself. That is because it is the individual who damages or protects and develops the environment. At the present time, environmental awareness accepts living in a healthy environment as one of the fundamental human rights. That is possible just through a quality education. It is indisputable that environmental problems will become more serious in 21st century unless environmental education and awareness is provided to the every segment of the society, beginning with the individual, and necessary measurements are taken.

Key Words : Family, Environment, Sustainable Development, Environmental Education.

JEL Classification Codes : Q5, Q56.

Özet

Bilim ve teknolojideki hızlı ilerlemeler, sanayileşme, nüfus artışı, kentleşme ve çevre sorunları toplum yapısını da değiştirmekte, bu değişiklikler toplumun en önemli ünitesi olan aileyi etkilemektedir. Aile, bireyin topluma hazırlandığı, sosyalleşmenin başladığı ilk yerdir. Toplumdaki her birey ve ailenin tüketim zorunluluğu dikkate alındığında, satın alma, kullanma ve ortaya çıkan atıkların atılması konusundaki karar ve davranışların çevre korunmasında ve kirlenmesindeki rolü tartışılmaz. Çevre korunması, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi konularında gösterilen çabaların amacı, bireylerin daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamalarının sağlanmasıdır. Bunu sağlayacak olan da bireyin kendisidir. Çünkü çevreye zarar veren de, çevreyi koruyan ve geliştiren de bireydir. Günümüzde çevre bilinci sağlıklı bir çevrede yaşamayı, temel insan haklarından biri olarak kabul etmektedir. Bu ise ancak kaliteli bir eğitimle mümkündür. Bireyden başlamak üzere toplumun her kesimine çevre eğitimi ve bilinci verilmezse ve gerekli önlemler alınmazsa, tartışmasız içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda çevre sorunları daha da ağırlaşacaktır.

Anahtar Sözcükler : Aile, Çevre, Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Eğitimi.

1. Giriş

İnsanı anlayabilmek, hastalık ve sağlığını değerlendirebilmek için onu çevresi ile bir bütün olarak kavrayabilmek ve çevre ile arasında olan etkileşimi anlamak ve bilmek gerekir. Doğada canlıların kendi aralarında ve fiziksel çevreyle olan ilişkileri, canlıların sağlıklı gelişmelerine olanak veriyorsa ekolojik denge sağlanmış olur. Ekolojik dengeyi oluşturan canlı ve cansız varlıklar zincirinin halkalarından biri veya birkaçında olabilecek bir kopma, zincirin tümünü etkiler. Bu halkalardan biri olan insanın ekolojik dengeyi bozan faaliyetlerde bulunması, çevre sorunlarını ortaya çıkaran etkenlerin başında gelir. (Şafak ve Erkal 1999: 63; Nazlıoğlu, 1991a: 99). İnsanla çevresi arasındaki ve diğer canlılarla doğal çevre arasındaki ilişkiler, insanlığın ilk yıllarından sanayi devrimine kadar değişime uğrasa da kısmi bir uyum içinde devam etmiştir. Ancak endüstrileşmeyle toplumların ekonomik ve toplumsal yapısı, alışkanlıkları ve davranışlarında değişim gerçekleşmiştir (Şafak ve Erkal 1999: 65; Kozak, 1991: 5–36). Sanayi devrimi insanın doğaya müdahale ederek doğal dengeyi bozmasına neden olmuştur. Bu süreçte ekolojik denge insan tarafından tahrip edilmeye, bozulmaya hatta canlılar için tehlikeli olmaya başlamıştır (Görmez, 2007: 17). Çünkü pek çok doğal kaynak tükenmeyen kaynaklar olarak düşünülürken, 20. Yüzyılda çevremizin büyük tehditler altında olduğu fark edilmeye başlanmıştır (Ünlü, 1992: 5). Dünya nüfusu artmakta fakat nüfusa yetecek doğal kaynaklar aynı oranda artmamakta, sınırlı kalmakta hatta yok olmaktadır.

Bilindiği gibi 1982 Anayasasının 56. maddesinde “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” denilmektedir. T.C Anayasası ve ona paralel olarak 1983’te çıkarılmış olan 2872 sayılı Çevre Kanunu da, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için hem devlete hem de bireylere aktif olarak katılmaları gereken bir görev vermektedir. Çevre kanununun amacı, “bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını” sağlamaktır (Görmez, 2007: 158).

2. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre

Çevrecilik gelecek kuşaklara yöneliktir. Onlara olan sorumluluğun bilinmesi gerekir (Nazlıoğlu, 1991b: 250). Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca; “gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılayabilmek yeteneklerini tehlikeye atmaksızın günümüzün gereksinimlerini karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmaktadır (Güler, Tekbaş, & Vaizoğlu, 2001: 9–16).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışı, Birleşmiş Milletler Örgütü’nün kurulması ve küresel birçok alan gibi çevre konusunda da değişik çalışmalar yapmasıyla yakından ilgilidir. Birleşmiş Milletler Örgütü’nün sürdürülebilir kalkınma ve çevre konularında yürütmeyi sağlamak üzere yetkili organı olan Birleşmiş Milletler Çevre

Programı da (UNEP) 1972 yılında kurulmuştur (Kahraman ve Türkay, 2006: 25). UNEP 1975'te Uluslararası çevre eğitim programını uygulamaya koymuştur. Daha sonra yapılan Uluslararası toplantılarda çevre eğitim stratejileri belirlenmiştir. Buna göre çevre eğitiminde, çevrenin ve çevre sorunlarının sınır tanımaz özelliği gereği, hedef kitleye evrensel sorumluluk bilinci ve uluslar arası dayanışma ruhunun verilmesi öngörülmüştür. Hedef kitle olarak ana-babalar, okul öncesi çocuklar, ilk, orta ve yüksek öğrenim öğrencileri, öğretmenler, çevre teknik personeli, halk ve yönetici konumunda olanlar seçilmiştir (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 212). 1970'li yıllardan beri birçok ülkede pilot projeler geliştirilmiş ve çevre eğitimine bazı görüşler getirilmiştir. 1975'te Belgrad Toplantısında bu eğitimin ömür boyu disiplinler arası bir süreç olması gerektiğine, problemleri önlemek ve çözmek için her bireyin aktif katılım gerekliliği ve bölgesel farklılığı göz ardı etmeksizin her türlü büyüme ve gelişmenin çevre açısından değerlendirilmesine karar verilmiştir. 1977 yılında Tiflis'te yapılan benzer toplantıda ise çevreye karşı duyarlı ve bilgi sahibi olunması, problemlerin çözümü için deneyim geliştirmede insanın rolünü anlamaya yönelik kararlar alınmıştır (Fegebank, 1990: 186).

Almanya'da 1970'li yılların sonlarından beri her aşamadaki okullarda bu eğitim vermeye başlanmış, disiplinlerarası çalışmalar geliştirilerek Aile ve Tüketici Bilimleri (Ev Ekonomisi) ile çevre eğitiminin entegrasyonu vurgulanmıştır (Fegebank, 1990: 187). Ülkemizde de çevre eğitimi üzerinde özellikle 1980'li yıllarda durulmaya başlanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınmanın çevre eğitimiyle olan bağlantısı çeşitli Uluslararası toplantılarda da gündeme getirilmiştir. 1983 yılında Birleşmiş Milletler Genel sekreterliği Geo Harlem Brundtland başkanlığında bir komisyon kurmuştur. Komisyon, yerküre üzerindeki çevresel bozulmaları belirttiği ve bunların giderilmesini sağlayacak sürdürülebilir kalkınma çalışmaları için önerilerin yer aldığı raporu "Ortak Geleceğimiz" adlı Brundtland Raporu'nu hazırlamıştır. 1987 yılında yayımlanmış olan bu rapor, çevre konusunda geleceğe ışık tutan çok önemli bir rapordur (Kahraman ve Türkay, 2006: 30; Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 115). Rapora göre; "insanlık artık bir tehdit altındadır. Bu tehdit, sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile çözülebilir. Onun için insanlık ortak tedbirler üretmelidir" denilmektedir (Görmez, 2007: 15). Bu raporda; çevreye zarar vermeden kalkınmayı sağlayabilmenin ancak "sürekli ve dengeli kalkınma" ile mümkün olabileceği, doğanın hızla tahribi sonucu kalkınmanın bir süre sonra duracağı, "sürdürülebilir kalkınmanın" ancak bütün ülkelerin ortak çabasıyla gerçekleşebileceği, çevre konusunda en büyük görevin bireylere düştüğü, bireylerin de katılımcı olması, tavır ve davranışlarında değişiklik yapılması gerektiği, bunun için de eğitimin gerekliliği belirtilmiştir (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 214). Bu raporun önemi "sürdürülebilir kalkınma" kavramının tanımlanmış olmasıdır (Çamur ve Vaizoğlu, 2007: 297).

1992 yılında da sürdürülebilir kalkınma yolunda en önemli adımlardan biri olarak Brezilya'nın Rio de Jenario kentinde bir konferans düzenlenmiştir (Kahraman ve Türkay, 2006: 20). Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansında (Rio Dünya Zirvesi) sürekli kalkınmanın ancak çevre değerlerini koruyarak olabileceği, böyle olmadığı ve alternatif

kaynaklar bulunmadığı takdirde, bir süre sonra kalkınmanın durabileceği vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın devamı için ise doğal kaynak tüketimi ile üretimi arasında bir dengenin kurulması gerçeği, bütün ülkelerce kabul edilmiştir (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 216). Konferanstan çıkan sonuçlardan birisi de Gündem 21'dir. Gündem 21, 21. yüzyılda sürdürülebilir kalkınmanın eylem planını oluşturması bakımından küresel anlamda çok önemli bir belgedir (Kahraman ve Türkay, 2006: 25). Gündem 21; 2000 yılına kadar uzanan dönem ile daha sonraki yıllarda çevre ve ekonomiyi etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, Birleşmiş Milletler kuruluşlarını ve bağımsız sektörlerin yapması gereken etkinlikleri tanımlayan bir eylem planıdır (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 219). Gündem 21'e göre çevre ve kalkınma sorunları birlikte ve küresel ortaklıkla alınmalıdır. Gündem 21'in uygulanmasından öncelikle hükümetler sorumlu olmakla birlikte, halkın ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı da gerekmektedir (Çamur ve Vaizoğlu, 2007: 297). Rio konferansı sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma Konseyi kurulmuştur (Kahraman ve Türkay, 2006: 20). Daha sonra Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (ICPD) 1994 yılında Kahire'de yapılmıştır. Konferansta 15 temel ilke belirlenmiştir. Özellikle 6. ilke “sürdürülebilir kalkınma “ prensibi vurgulanmıştır. 6. ilke “insanların yalnız günümüzde değil gelecekteki refahını da teminat altına almak için, nüfus, kaynaklar, çevre ve kalkınma arasındaki karşılıklı ilişkilerin bilincinde olunması gerekir. Tüm ülkeler üretim ve tüketim modellerini “sürdürülebilir kalkınma” prensibine uygun biçimde geliştirmelidir” denilmektedir (Çamur ve Vaizoğlu, 2007: 297). Birleşmiş Milletler, Stockholm ve Rio konferansları dışında Vancouver ve İstanbul'da kentleşme, yerleşme ve konut sorunları ile ilgili olarak iki konferans düzenlemiştir. Bunlar HABİTAT olarak adlandırılan konferanslardır. Bu konferans sonucunda iki temel belge geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi, İnsan Yerleşmeleri Konusunda İlkeler Bildirgesi, İkincisi ise Eylem Planıdır (Görmez, 2007: 84).

Japonya'nın Kyoto kentinde 1997 yılında 160 ülke temsilcisinin katılımıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Burada sanayileşmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltmalarını ön gören bir protokol imzaya açılmıştır. Kyoto Protokolü adı verilen bu belge; sanayileşmiş ülkelerin 2008–2012 yılları arasında, küresel ısınma üzerinde tehdit oluşturan başta CO₂ olmak üzere, gaz salınımlarını 1990 yılındaki seviyenin %5,2 altına çekmelerini öngörmektedir. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin ve bu sözleşmenin hayata geçirilmesi için hazırlanan Kyoto Protokolünün amacı, tüm ülkelerin; doğayı kirletmeyen, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmeye yöneliktir (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 218). Türkiye'nin, Kyoto Protokolüne katılmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı 05.02.2009 tarihinde, TBMM Genel Kurulunda kabul edilerek yasalaşmıştır (Kyoto, 2009: 1).

2–4 Eylül 2002 tarihlerinde Johannesburg/Güney Afrika'da “BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” yapılmıştır. Burada küresel ısınma, iklim değişikliği, hızlı nüfus artışı, beslenme, sağlık, su kıtlığı, çevre kirlenmesi gibi konular tartışılmıştır (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 219).

3. Çevre Bilincinin Oluşturulması

Çevre bilinci çevreyi koruyucu, çevre kirliliğini önleyici çalışmalar için önemli bir koşul olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Buna tüm toplumun katılımı gerekir. Bilinçlenmemiş bir toplum; canlıları tüketir, havayı, suyu kirletir ve en önemlisi dünyayı kendisinden sonra başkalarının kullanacağını düşünemez (Nazlıoğlu, 1991a: 100).

Çevre bilincinin anlamı,

- Bireyin toplumsal, tarihsel, doğal çevresini kavraması, bilinçli bir duyarlılık edinmesi,
- Bireyin çevreyle ilgili karşılaşılan sorunların çözülmesinde sivil toplum örgütleri yoluyla kararlara katılması, haklarını savunmak, tepkisini göstermek için girişimlerde bulunması,
- Çevreyi yok etmeden kullanma gereğinin kavranması,
- Doğal yaşamın ve doğal kaynakların insan yaşamı için öneminin ve vazgeçilmezliğinin kavranması,
- İnsanın tarihsel, doğal, toplumsal çevresinde gerçekleşen olaylarla ilgilenmesi, bu olayları izlemesi,
- Bütün tüketim etkinliklerinde tasarrufun ön planda tutulmasıdır (Öztek, 2006: 210).

Çevreyle ilgili olarak, tüm bireylerin hak ve görevleri bakımından çok büyük önemi olan çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi, bunun için de çevre eğitiminin çok ciddi bir şekilde ele alınıp uygulanması gerekmektedir (Şafak ve Erkal, 1995: 85).

4. Çevre Eğitimi

Çevre için eğitim, bilgilendirme, bilinçlendirme, uyarma, geliştirme, koruma vb işlemlerini içermekte ve insanda bu yönde davranışlar oluşturmayı amaçlamaktadır (Özoğlu, 1993: 65). Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta; birey, çevre ile ilgili bilgiyi neden öğrenmesi gerektiğini bilmeli, bu bilgiyi nerede, nasıl, hangi amaçla kullanacağını kavramalı, bu bilgiye sahip olmanın kendisine ve gelecek kuşaklara ne kazandıracığının bilincinde olmalıdır (Nazlıoğlu, 1991b: 249).

Çevre eğitimi, örgün, yaygın ve hizmet içi eğitim olmak üzere üç ana başlık altında ele alınabilir. Örgün eğitim, genç kuşakların çevre bilinci ile yetiştirilmesi açısından bu eğitimler içinde en önemlisi ve değerlisidir. Gençlerin eğitilmesi, toplumların geleceğinin ve çevrenin korunmasının güvencesidir (Öztek, 2006: 210).

Çevre eğitiminin gerekliliği 1970’li yıllardan beri önem kazanmaya başlayan bir konudur (Fegebank, 1990: 185). 1965 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yardımıyla 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen “İnsan Çevresi Konferansı”, sürdürülebilir kalkınma yolunda ilk önemli adım olmuştur (Kahraman ve Türkay, 2006: 25). Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi konferansı ile çevre eğitimi konusu uluslar arası, küresel bir boyut kazanmıştır. Konferans bildirgesindeki “insanlık, şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve iyileştirmek mecburiyetindedir” ifadesiyle dikkatler, insanların çevrelerine dönük tutum ve davranışlarına çekilmiştir (Ünal ve Dimişki, 1999: 142). Ayrıca “çevresel amaçlara ulaşmada, sorumluluğun tüm vatandaşlar, her düzeydeki kurum ve kuruluşlarca eşit biçimde paylaşılması gerekir” denilmektedir (Görmez, 2007). Bu konferans çevre alanında BM düzeyinde uluslar arası boyutta yapılan ilk toplantıdır. İlk olması yanında, BM’lerin çevre alanında yapabileceği çalışmaların hareket noktası olması bakımından da çok önemlidir. Bu önemli toplantının düzenlendiği 5 Haziran günü “Dünya Çevre Günü” olarak ilan edilmiştir (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 214).

Aile, okul ve yakın çevre, çevre eğitimini sağlamada üç temel unsurdur. Çevre eğitimi çocuğa ailede başlatılır, yakın çevresi ve okulda da geliştirilir. Çevre eğitimi, birey ve ailenin ve dolayısıyla toplumun çevre bilinci kazanmasında, bugün ve geleceğin sorunlarını çözmeye kararlılıkla eyleme bulunmak için bilgi, beceri ve deneyim kazanacakları bir eğitim olmalıdır. Bu eğitim ve bilinçlendirme süreci, organize edilmesi gereken sürekli bir toplumsal etkinliktir (Nazlıoğlu, 1991b: 249). Bu etkinlik sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturur.

5. Çevre Bilincinin Oluşturulması ve Ailenin Rolü

Genellikle insan çevresi ile uyum içinde belli bir dengenin sağlanması ile yaşamını sürdürür. Ancak bazı durumlarda bu denge bozulur. İnsanın çevresi ile olan ilişkisi devamlı değişmekte bu nedenle de sürekli bir denetim istemektedir. Teknolojideki hızlı ilerlemeler, sanayileşme, nüfus artışı, kentleşme ve çevre sorunları toplum yapısını da değiştirmekte, bu değişiklikler toplumun en önemli ünitesi olan aileyi etkilemektedir (Cerit, 1984: 2; Şafak ve Erkal, 1999: 64).

Çevredeki kaynakları tüketen ve bu çevreyi yaratmadaki payı oldukça önemli olan bireylerin tüketime yönelik karar ve davranışlarının oluşmasında her şeyden önce en yakın çevresi olan ailesinin etkisi büyüktür. Aile ile ilgili faaliyetleri de ekolojik düşüncenin dışında düşünmemek gerekir. Çeşitli kararların oluşturulmasında çevre ile bütünleşme unutulmamalıdır (Şafak ve Erkal 1995: 84). Çünkü Dünya’nın doğal kaynakları sınırlıdır. Bunlar aşırı ve bilinçsizce kullanıldığı takdirde zamanla azalacak ve bir gün mutlaka tükenecektir. Doğal kaynakların sürekli bir biçimde kullanılabilmesi için ondan alınan karşılığında, onun da özelliğini koruyabilmesi, varlığını sürdürebilmesi için gerekli önlemleri almak gerekir. Doğal kaynakların sürdürülebilir bir biçimde

kullanılabilmesi için mutlaka “tüketmeden kullanma” ilkesine uyulması gerekmektedir (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2005: 226–227). Bu konuda aileye önemli görev düşmektedir.

Toplumsallaşma sürecinin başlangıç noktası aile olduğuna göre, toplumsal sorumluluk bilincinin ve bunun bir parçası olan çevre bilincinin, çevreye karşı duyarlılığın oluşturulabileceği, çevre için eğitimin verilebileceği en temel ortamlardan biri de ailedir. Aile, bireyin topluma hazırlandığı, sosyalleşmenin başladığı ilk yerdir. Aile çocuğun gelişmesinde aile içi ve dışı davranışlarda yönlendirici bir rol oynar. Dengeli bir aile yaşamının devam ettirilmesi için özellikle çocukların kişilik sahibi, özgür düşünceli, topluma yararlı bireyler olarak yetiştirilmesi, üretime etkin biçimde katılarak ülke kalkınmasında çevreyi göz ardı etmeden sürdürmesi önemlidir (Nazlıoğlu, 1991b: 249). Çocuklar çoğu deneyimlerini aile içinde oyun oynarken edinirler. Çocuğun doğayla ve yakın çevresiyle olan ilişkileri bu dönemde başlar. Özellikle 11–19 yaş döneminde yeni fikirleri benimsemesi daha kolay olmaktadır. Bu nedenle aile bireylerine “ekolojik sorumluluk” kazandırılmalıdır (Bayraktar, 1989: 17; Fegebank, 1990: 186).

Çocuğun ilk çevre eğitiminin aile içinde ve gözlemsel öğrenme yoluyla oluşacağını söylemek yanlış olmaz. Çevre bilinci, çocukta oluşacak genel bir toplumsal sorumluluk bilincinin bir parçası olarak algılanabilir. Duyarlı bir çocuk, annesi ile babasının ve ailedeki diğer yetişkinlerin, birbirlerine ve çevreye karşı olan tutumlarını, bunlar arasındaki farklılıkları kolayca gözlemleyebileceği gibi, ana babanın ve öteki kişilerin tutumları ile davranışları arasındaki farkları ve çelişkileri de kolayca fark edebilecektir (Gürkaynak, 1993: 18).

Ailede kadının eşi ile birlikte çocuklarda çevre bilinci yaratmasının yanı sıra planlayıcı, yol gösterici, uzlaştırıcı ve koordinasyon sağlayıcı birey olarak çevrenin iyileşmesine katkıda bulunacak kararlar alabilirler (Erkal ve Şafak, 2001: 61).

Ailenin aldığı kararlar bilinçli olsun ya da olmasın sosyal ve fiziksel çevreyi etkileyecektir. Kendi kararlarının çevreye olan etkilerini önemsiz sayan aile üyeleri, tüm ailelerin böyle düşünmeleri halinde doğal çevrenin göreceği zararın boyutlarının bilincine de varamazlar (Bayraktar, 1989: 16).

Toplumdaki her birey ve ailenin tüketim zorunluluğu dikkate alındığında, satın alma, kullanma ve ortaya çıkan atıkların yok edilmesi konusundaki karar ve davranışların çevre korunmasında ve kirletilmesindeki rolü tartışılmaz (Bayraktar, 1989: 15; Fegebank, 1990: 185). Bireyin çevresine sorumluluk duyması, günlük yaşamında üretirken veya tüketirken çevreye en az olumsuz yol ve yöntemi seçmesi ile çevre korunmasına en büyük katkıyı sağlar (Şafak ve Erkal, 1995: 84). Ailedeki tüketim kararlarında, kadına her zaman daha fazla sorumluluk yüklendiği, günlük alışverişlerin de çoğu zaman kadın tarafından gerçekleştirildiği dikkate alındığında, kadınların, ailenin tüketim harcamalarında önemli ölçüde söz sahibi oldukları bir gerçektir. Bu noktadan hareketle, kadınlar yaşam

standartlarını düşürmeden, tüketim alışkanlıkları ve davranışlarını çevre lehine değiştirerek, doğayı kirletmeyen, dönüşümlü ürünler seçerek, enerji kaynaklarını bilinçli kullanarak, evsel atıkları azaltıp verimli hale getirerek çevre korunmasına katkıda bulunabilirler (Küçüktüvek, 2007: 44).

Çevre ile ilgili yapılan tüm bu çalışmalar gelecek kuşakların emaneti olan çevre ile ilgili sorunları çözmeye yöneliktir. Birey ve ailenin tek tek katılımı olmadıkça, yanlış alışkanlıklar değiştirilmedikçe sorunların çözülmesi ise güçtür. Çevresine sorumluluk duyan kişi günlük yaşantısında üretirken ve tüketirken çevreye en az olumsuz yol ve yöntemi seçen kişidir. (Ünlü, 1992: 8; Nazlıoğlu, 1991a: 100).

Ailenin çevre ile ilgili olarak üzerinde durması gereken hususlardan bazıları şunlardır:

- Kâğıt, plastik, cam, pil ayrı toplanmalı ve bu konuda önderlik edilmelidir.
- Alışverişte ambalajı en az olan ya da geri dönüşebilir ve doğa dostu malzemeler seçilmelidir.
- Doğada yok olması uzun zaman alan metal kutu, plastik kap yerine geri kazanılması mümkün olan kâğıt, cam vb tercih edilmelidir.
- Temizlik maddeleri yeterli ölçüde kullanılmalı, daha fazla kullanıldığında ekonomik açıdan zararın yanı sıra çevrenin kirleneceği unutulmamalı, çevreye zarar verenlerin kullanılmasına dikkat edilmelidir.
- Su gereksiz tüketilmemelidir. Özellikle bozuk muslukların tamir ettirilmesi, daha az su tüketen araçların tercih edilmesi gibi faktörlere dikkat edilmelidir.
- Daha az elektrik enerjisi kullanılmalıdır. Özellikle buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinesi vb. araçları satın alırken ve kullanırken enerji faktörüne dikkat edilmelidir.
- Kullanılmış piller ayrı toplanmalı, çocuklara oynamaları için verilmemelidir. Pillerin nikel ve kadmiyum gibi kimyasal maddeler içerdiği unutulmamalı, doldurulabilir piller tercih edilmelidir.
- Hava kirliliğini artırmamak için seçilen yakıt tipine dikkat edilmelidir.
- Konuttaki gürültüyü önlemek için; yüksek sesle konuşulmamalı, tv, radyo vb. yüksek sesle dinlenmemeli, gürültülü araç kullanılmamalı, ev eşyaları sürüklenmemelidir.
- Konuyla ilgili kampanyalara karşı duyarlı olunmalı, katılmalı, çevreye karşı uyarıcı olmalı ve tüm bu konularda aileler için bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır (Ünlü, 1992: 8, Şafak ve Erkal, 1999: 63).

6. Konu İle İlgili Bazı Araştırmalardan Örnekler

Yapılan araştırmalar, son yıllarda tüketicinin çevre ile ilgili konulara gösterdiği duyarlılığın arttığını ve alışverişlerinde sadece kendi isteklerini değil çevre sağlığını da düşündüğünü göstermektedir. Ailelerin bilinçlendirilmesi amacıyla çeşitli araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu konuda Türkiye’de yapılmış olan araştırmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Şafak ve Erkal (1995) tarafından Kırıkkale’de ‘ailelerin evle ilgili faaliyetlerde çevre korunmasına ilişkin davranışlarının incelenmesi’ amacıyla çeşitli eğitim düzeyindeki hem kadın hem de erkeklerle yürütülen çalışmada, ailelerin %73,1’inin alışverişte hem kendi isteklerini hem de çevreyi kirletmemeye dikkat ettikleri, sadece çevreyi kirletmemeye dikkat edenlerin ise düşük oranda (%17,2) olduğu, tercih edilen ambalaj maddelerinin başında %67,1’le camın geldiği, bunu %23,5’le kağıdın izlediği, en düşük oranda ise (%9,4) plastiğin geldiği, konutlarında atıkları ayırmayanların yarıdan fazla olduğu (%73,1) , konut içinde yürütülen faaliyetlerde çevre korunmasına yönelik çeşitli hususlara %96,3’ünün dikkat ettiği, en fazla dikkat edilen hususların başında ise %25,3’le daha az plastik madde kullanmanın geldiği görülmüştür.

Daştan’ın (1999) “çevre koruma bilinci ve duyarlılığının oluşmasında eğitimin yeri ve önemi” konulu çalışmasında, ülkemizde çevre ile ilgili yeterli eğitim verilmediği, çevre duyarlılığı ve bilincinin oluşmasında en etkili çözümün toplumun bilinçlenmesi ve bilgilendirilmesi amacıyla verilecek eğitim olduğu ortaya çıkmıştır.

Kaş tarafından (2001) Ankara’da yapılan “ailede kadının çevre korunması ile ilgili davranışlarının incelenmesi” konulu çalışmada, kadınların tamamına yakınının herhangi bir çevre organizasyonuna üye olmadığı (%99,5) ve çevre ile ilgili konularda herhangi bir toplantıya katılmadığı (%95,8), %48,7’sinin ise çevre ile ilgili konulardaki yayınları ve tv programlarını izlediği, %47,2’inin çevre ile ilgili herhangi bir sorunla karşılaşmaları halinde hiçbir şey yapmadıkları, satın alma sırasında; ürün ambalajlarının geri dönüşümlü olmasına %87,8’inin, depozitolu ürünleri satın almaya %55,2’sinin, elektrikli aracın harcadığı enerji miktarına %43,0’ının, aracın harcadığı su miktarına %72,2’sinin hiçbir zaman dikkat etmediği, evsel katı atıkların değerlendirilmesi ile ilgili; %84,9’unun kâğıtları, %87,2’sinin camları, %96,6’sının plastikleri geri dönüşüm amacıyla biriktirmediği, %70,9’unun belediyelerin geri dönüşüm ile ilgili hizmetlerinin olması durumunda evsel atıkları ayırma tabi tutacaklarını belirttikleri saptanmıştır.

Çalışkan’ın (2002) Lefke’de “yetişkinlerde çevre duyarlılığını etkileyen etmenler” konusunda yaptığı çalışmada, katılanların yarısından çoğunun çevre sorunlarının çözümünde herkesin yapabileceği bir şeyler olduğunu ve çevre sorunları ile ilgili yapılacak çalışmalara ve eğitime kaynak ayırmanın gerekli olduğunu belirttikleri görülmüştür.

Kabaş'ın (2004) “kadınların çevre sorunlarına ilişkin bilgi düzeyleri ve çevre eğitimi” konulu çalışmasında, kadınlara çevre sorunları, nedenleri ve önleme yollarına ilişkin verilen eğitim programından sonra konuya ilişkin bilgi düzeylerinde artış olduğu ortaya çıkmıştır.

Yücel ve arkadaşları tarafından (2006) yapılan çalışmada “Adana’da çevre duyarlılığı düzeyinin ve geliştirilme olanaklarının araştırılması” konulu çalışmada, çevresel duyarlılık puanı 58,4 olarak orta düzeyde bulunurken, çevresel bilinç ve tutum değerleri arasında da fark olduğu bulunmuştur.

Küçüktüvek’in (2007) Afyonkarahisar’da “kadınların çevre korumaya yönelik mevcut bilgi ve tutumlarının saptanması” amacıyla farklı eğitim düzeyindeki kadınlarla yaptığı çalışmada, kadınların; çevre bilgisi, çevre sorunlarının nedenleri, etkileri ve bu sorunları önleme yollarına ilişkin konularda bilgi düzeylerinin eğitim düzeylerine göre paralel bir artış gösterdiği, çevre ve çevre sorunları ilgili seminer, kurs vb faaliyetlere katılmaya istekli oldukları saptanmıştır.

7. Sonuç

Sonuç olarak, çevreye zarar veren de, çevreyi koruyan ve geliştiren de bireydir. Bireyden başlamak üzere toplumun her kesimine çevre eğitimi ve bilinci verilmezse ve gerekli önlemler alınmazsa, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda çevre sorunları daha da ağırlaşacaktır.

Aileler çevre bilincine sahip çocuklar yetiştirmekle çevrenin korunmasında güçlü bir etki yaratabilecekleri gibi tersine bilinçsizce davranmaları sonucunda da bu sorunların büyümesine neden olabilmektedirler. Toplumun temel ünitesi olan aileye, gerek birçok tüketim malının kullanıcısı gerekse çevre bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesinde etkili olması nedeniyle önemli görevler düşmektedir. Düzenli, sağlıklı ve uygar bir yaşam tarzının temeli, çevre sorunlarına tutarlı çözümler getirebilmeye bağlıdır. Unutmayalım ki, sağlıklı, düzenli ve huzurlu bir toplum, çevre sorunlarını en aza indirebilmiş olan toplumdur.

Kaynakça

- Bayraktar, Meltem (1989), “Tüketici Kararları ve Çevre”, *Standard Dergisi*, 334(28), ss. 15–17.
- Cerit, Sevil (1984), “Nüfus ve Çevre İlişkilerine Bir Bakış”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 2.

- Çalışkan, Mahmut (2002), “Yetişkinlerde Çevre Duyarlılığını Etkileyen Etmenler (KKTC Lefke Örneği)”, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Çamur, Derya ve Songül Vaizoğlu (2007), “Çevreye İlişkin Önemli Toplantılar ve Belgeler”, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6 (4), ss. 297–306.
- Daştan, Hacer (1999), “Çevre Koruma Bilinci ve Duyarlılığının Oluşmasında Eğitimin Yeri ve Önemi (Türkiye Örneği)”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, s. 14.
- D.P.T. (1989), “Çevre ve Yerleşme, Çevre Sorunları”, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı* DPT; 2174, Ankara.
- Fegebank, Barbara (1990), “Environmental Education; a Task for Home Economist”, *Journal of Consumer Studies and Home Economics*, 14, ss. 185-191.
- Görmez, Kemal (2007), *Çevre Sorunları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Güler, Çağatay, Faruk Tek baş, Songül Vaizoğlu (2001), “Çevre Yönetimi”. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 6, ss. 9–16.
- Gürkaynak, İpek (1993), “Kadın-Aile, Çevre”, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Kabaş, Didem (2004), “Kadınların Çevre Sorunlarına İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çevre Eğitimi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Ekonomisi ve Beslenme Anabilim Dalı.
- Kahraman, Nüzhet ve Oğuz Türkay (2006), “Turizm ve Çevre”, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kaş, Serap (2001), “Ailede Kadının Çevre Korunması İle İlgili Davranışlarının İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı, *Bilim Uzmanlığı Tezi*, Ankara.
- Kozak, Meryem (1991), “Ekonomik Kalkınma ve Çevre Duyarlılığı”, *Standard*, 32(380), ss. 35–39.
- Küçüktüvek, Dudu (2007), “Kadınların Çevre Korumaya Yönelik Mevcut Bilgi Ve Tutumlarının Saptanması (Afyonkarahisar İli Örneği)”, Gazi Üniversitesi, Aile Ekonomisi ve Beslenme Anabilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- KYOTO (2009), “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, Kanun No: 5836, *Resmi Gazete*, 17 Şubat 2009, Sayı 27144.
- Nazlıoğlu, Meral (1991a), “Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Kadın ve Çevre”, *Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, ss. 99–111.
- Nazlıoğlu, Meral (1991b), “Çevre Eğitiminin Önemi”, *Çevre Üzerine*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Önder Matbaası, Ankara, ss. 249–265.
- Özoğlu, Süleyman Çetin (1993), “Yaygın Eğitim Düzeyinde Çevre İçin Eğitim”, *Çevre Eğitimi*, Türkiye Çevre Vakfı, Önder Matbaası, Ankara, ss. 65–83.

- Öztek, Zafer (2006), “İlk ve Ortaöğretimde Çevre Eğitimi”, *II. Çevre Hekimliği Kongre Kitabı*, 18–21 Ocak, Ankara, ss. 210–212.
- Şafak, Şükran ve Sibel Erkal (1995), “Ailelerin Evle İlgili Faaliyetlerde Çevre Korunmasına İlişkin Davranışlarının İncelenmesi”, *Standard Dergisi*, 34(405), ss. 84–90.
- Şafak, Şükran ve Sibel Erkal (1999), “Çevre Eğitimi ve Aile”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 23(112), ss. 63–66.
- Ünal, Sevil ve Ebru Dımışkı (1999), “Unesco-UNEP Himayesinde Çevre Eğitiminin Gelişimi ve Türkiye’de Ortaöğretim Çevre Eğitimi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16–17, ss. 142–154.
- Ünlü, Halil (1992), “Çevre Bilinci Halkın Katılımı”, *Çevre Koruma*, 20. Yıl Özel Sayısı, 8.
- Yıldız, Kazım, Şengün Sipahioğlu, Mehmet Yılmaz (2005), *Çevre Bilimi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Yücel, Mustafa, Faruk Altunkasa, Sonay Güçray, Cengiz Uslu, Nuriye Peker Say (2006), “Adana’da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), ss. 217–228.

